

Foto 8. 10 november 2015.

De eendagsexcursie naar Saasveld – Gammelke op 5 november 2016

Rudi Zielman

In uurhok 28.47 is een aantal keren een mossenexcursie geweest. Zo bezocht de MoGT (Mossen Groep Twente) een keer het Gravenbosch, direct grenzend aan de kern van het dorp Saasveld, en vond er onder meer spatelmos (*Homalia trichomanioides*).

Veel intensiever bezocht is het Molenven, het oudste natuureservaat van Twente en in bezit van het museum *Natura Docet* in Denekamp, maar beheerd door Landschap Overijssel. Dit is onder meer onderzocht tijdens een excursie van de PKN (Plantensociologisch Kring Nederland) in 2004, waarbij er voor het eerst bleek boomvorkje (*Metzgeria furcata*) en slank veenmos (*Sphagnum flexuosum*) gevonden werden.

Ook een aantal excursies in klein verband van Rienk-Jan Bijlsma en ondergetekende, op verzoek van Landschap Overijssel, hebben hier leuke soorten opgeleverd, zoals gekromd dikkopmos (*Brachythecium reflexum*).

Het aantal van 119 bekende soorten uit het uurhok is dan ook niet gek. Maar wat wel opmerkelijk is, is dat toch een aantal soorten die regelmatig tijdens excursies in Twente gevonden worden nog niet op de lijst voor het uurhok stonden (of staan). Te denken valt daarbij aan epifyten die recent opgekomen zijn, zoals knikkersterretje (*Syntrichia papillosa*) en helmroestmos (*Frullania dilatata*). Ook steensoorten als muursterretje (*Tortula muralis*) en achter-

Foto 1. Vliermos (*Cryphaea heteromalla*) in vochtige toestand.

lichtmos (*Schistidium*) ontbreken. Alle reden om dit uurhok, waarin vanouds vermaarde terreinen als het Kloppersblok liggen, opnieuw met een bezoek te vereren.

In het gebied is in de jaren 2012-2015 de Landinrichting Saasveld-Gammelke uitgevoerd, met als belangrijkste doelen het tegengaan van piekafvoeren van de beken (Gammelkerbeek, Weerselsebeek, Deurningerbeek, Lemselerbeek) die tot wateroverlast in de kernen van Hertme en Borne kunnen leiden en terugdringen van verdroging van landbouwgronden. Dit is gedaan door beken weer meer te laten slingeren en het inrichten van retentiegebieden langs de beken, ook in de terreinen van Staatsbosbeheer die tijdens deze excursie zijn bezocht.

Het eerste terrein waar we na de ontmoeting op het plein bij de kerk naartoe gingen was het Gammelkerbroek. Dit is een elzencomplex langs de Gammelkerbeek waar zo'n vijf jaar geleden de gereguleerde beekloop gedereguleerd is. Van bovenaf op de foto's van Google Earth leek dit een aantrekkelijke bestemming met open grond langs de beek. Nadat de auto bij de brug geparkeerd was (en bijna over de natte leem door de slagboom gleden) begonnen we de speurtocht in een elzenperceel. Hier werden betrekkelijk weinig epifyten gevonden. Algemene soorten als gewone haarmuts (*Orthotricum affine*) en knotskroesmos (*Ulota bruchii*) waren spaarzaam

aanwezig. Ook kon op enkele stam men bleek boomvorkje genoteerd worden, maar bijvoorbeeld helmroestmos is niet gezien. Hierbij moet aangetekend worden dat er nauwelijks eiken aanwezig zijn in het onderzochte perceel en de lichtcondities beblabberd waren omdat er zoveel vocht in de lucht was door de mistige weersomstandigheden en buiigheid. Voordeel daarvan was dan weer wel dat de enige pluk vliermos (*Cryphaea heteromalla*) die we vonden voor sommige deelnemers onherkenbaar was (eh, voordeel?), omdat de blaadjes schitterend wijd uitstonden (Foto 1). Op zo'n moment ga je even beter kijken en warempel... op hetzelfde takje van de enige grauwe wilg in deze depressie staat ook nog kwastjesmos (*Platygyrium repens*). In dit broekbos waren nog enkele plukken geplooid snavelmos (*Eurhynchium striatum*) en een paar forse tapijten van gewoon thujamos (*Thuidium tamariscinum*) te bewonderen.

Vanuit het hoog opgaande elzenbroek gingen we door de beek naar het heringerichte oeverland. Helaas bleek daar de struikvorming al goed op gang te zijn gekomen met als consequentie dat er eigenlijk geen open grond meer was waar het aangenaam toeven is voor mossen.

Thomas Homm wist nog een klein plukje te scoren, dat na controle inderdaad zoals verwacht gewoon kleimos (*Tortula truncata*) bleek te zijn. Na de lunch op een bankje aan de Gammelkerbeek werd een droger bosperceel geïnspecteerd. Behalve héél

veel vogelhuisjes was de oogst hier beperkt.

Op de weg terug, richting Satersloweg, bleken in een droogstaande diepe sloot tussen het Broekbos van SBB en aanpalend cultuurland een aantal aardige soorten te vinden, zoals gewoon moerasvorkje (*Riccardia chamedryfolia*) onderin en zandhaarmos (*Polytrichum juniperinum*), een vondst van Piet Kokke, hoog aan het talud.

Nadat de auto zich ontworsteld had aan de klei werd het tweede deel van de middag doorgebracht op de Handijksmeden. Recent is hier groot onderhoud gepleegd, bosopslag verwijderd en een perceel grasland is van de cultuurlaag ontdaan en een oude poel weer opgedoken.

De meeste deelnemers wilden eigenlijk naar een heideperceeltje dat op de luchtfoto al zichtbaar was, maar het deel natuurontwikkeling pal bij de ingang aan de Postweg leek dringend toe aan een vorsende blik. Dat loonde. Bij de eerste stap moest al geel hauwmos (*Phaeoceros carolinianus*) ontweken worden. Ook een goudkorrelmos was massaal aanwezig, thuis bleek dit meest kroggoudkorrelmos (*Fossombronia incurva*) te zijn, maar her en der bleken ook toefjes van gestekeld goudkorrelmos (*F. wondraczekii*) aanwezig. Ook een ander thalleus levermos van open lemige plekken, gekroesd plakkaatmos (*Pellia endiviifolia*), was duidelijk aanwezig. Een andere pionier met grote plukken in het hele perceel was gewoon broedpeermos (*Pohlia annotina*), waarvan de broedkorrels massaal aanwezig waren, mooi slank en spits, en voor sommigen was dit een verhelderende aanblik. Een smalbladig topkapselmosje dat voor een smaltandmos gehouden werd moest tot in huis wachten totdat het definitieve oordeel geveld kon worden: groot kortsteeltje (*Pleuroidium subulatum*) met de antheridiën in kleine blaadjes gehuld.

De gevonden mossoorten sluiten hiermee goed aan bij de beschrijvingen van Hofstra en Eysink (1997) van begroeiingen met geel hauwmos in het stroomstelsel van de Lemselerbeek, hoewel van enkele mosgenera (*Fossombronia*, *Pleuroidium*, *Pohlia*) net iets andere soorten gevonden zijn.

Zo duurde het geruime tijd voor we iets verder het terrein inkwamen. Er is iets reliëf aanwezig en ook de grondsoorten wisselen af, er is leem, lemig zand en ook delen droger, mooi roodgeel (ijzerrijk) zand met als gezegd een poel die ten tijde van het bezoek droog stond. Op de bodem was het nog een tikje vochtig en daar viel een mooi smal watervorkje op, het was hem echt: smal watervorkje (*Riccia canaliculata*) tussen de spaarzame *Juncus*-planten. Op deze wat vaste modder waren ook talrijke rozetjes klein landvorkje (*Riccia sorocarpa*) met zwarte kapsels te vinden. Eén landvorkje was anders, een piepklein rozetje, met kapsels in het midden, maar onduidelijk was wat het moest gaan worden. Nijver zoeken leverde helaas geen andere thalli op. Dit mosje is uiteindelijk naar Huub van Melick gezonden, die het determineerde als gewoon landvorkje (*Riccia glauca*) op basis van de sporen die 75 µm groot zijn en een onregelmatige maar duidelijke vleugel hebben. Toen we weer iets hogerop kwamen vond Thomas Homm een Polytrichaceae met duidelijk blijvend protonema, mooie donkere matjes: gewone viltmuts (*Pogonatum aloides*), die dan wel gewoon heet, maar toch vrij zeldzaam is. In Twente wordt grote viltmuts (*Pogonatum urnigerum*) vaker gevonden, met name op natuurontwikkelingsterreinen, en dat was ook hier het geval. Maar van de gewone viltmuts was wel 'iets' meer te vinden, over het hele westelijk deel van het perceel bleken telkens opnieuw vele vierkante meters vol te staan, vaak rijk kapselend. Een ongevoerd gezicht (Fig. 2).

De middag was na al dit fraais een eind gevorderd en besloten werd, mede omdat sommige deelnemers van ver kwamen, geen andere delen van het terrein meer te bezoeken. Dat maakte het ook mogelijk om nog even thuis de vondsten vlot te bekijken. Dat leverde nog kleine plukjes andere soorten op die het beeld van een rijk ontwikkelde pioniervegetatie compleet maakten met klein smaltandmos (*Ditrichum pusillum*) en klein rimpelmos (*Atrichum tenellum*).

Al met al is de soortenlijst voor het uurhok goed aangevuld, en zijn er nog steeds een aantal algemene soorten niet op die lijst te

Foto 2. Rijkelijk kapselende gewone viltmuts (*Pogonatum aloides*), samen met groot rimpelmos (*Atrichum undulatum*).

vinden; nog eens terug dus. Uiteraard zijn alle vondsten doorgegeven aan de beheerder Staatsbosbeheer en de landelijke databank van de BLWG.

Deelnemers waren (alfabetisch) Karel Gort (Hoek van Holland), Thomas Homm (Oldenburg Dld.), Piet Kokke (Enschede), Rudi Zielman (Enschede).

Dank voor Rick Ruijs (Staatsbosbeheer, toestemming om de terreinen te bezoeken) en Huub van Melick (determinatie *Riccia*).

Literatuur

Hofstra, J. & A.T.W. Eysink (1997). Geel hawmos (*Phaeoceros carolinianus* (Michx.) Prosk.) in Twente. *Stratiotes* 14: 19-26.

Auteursgegevens

H.R. Zielman, Wooldrikshoekweg 104, 7535 DD Enschede, rudi-zielman@wxs.nl

Abstract

On November 5th 2016 the society visited an area west of the city of Oldenzaal, famous for its famous vascular flora in the middle of the 20th century. Since that time agriculture has intensified, and particularly wet nature suffered from this, as brooks became ditches etc. To improve water retention conditions in a changing climate, in 2012 - 2015 water courses have been deregulated.

The first locality we visited (Gammelkerbroek, N52 18.9 E6 49.7), consists of an old brook forest. Less epiphytes than expected were recorded, perhaps due to bad light conditions caused by rainy and very cloudy weather. However, also due to the moist conditions, one of the more remarkable findings was a fine patch of *Cryphaea heteromalla*, all the leaves spreading (Fig. 1). The same twig also hosted a stand of *Platygyrium repens*, not very common in this region.

In the afternoon, a second locality was visited, Handijksmeden (N52 19.4 E6 50.1). Here we spent a couple of hours on a stretch not larger than ca. 70 × 35 m. The topsoil had been removed about one year earlier. Apart from some sparse vascular plant vegetation with typical plants like *Gnaphalium luteo-album*, the vegetation was made up mainly by a large number of pioneer bryophyte species, colonizing a slightly undulating soil made up of rusty sand and loam. The first bryophyte that struck our eyes was *Phaeoceros carolineanus* with numerous thalli and the typical capsules. Thallose hepatics included *Fossombronina wondraczekii* and *F. incurva*, *Pellia endiviifolia* and *Riccardia incurvata*. In the meantime, such acrocarpous species as *Atrichum tenellum*, *Pohlia annotina* and *Pleuridium subulatum* were found. The bottom of a dried pool revealed *Riccia sorocarpa*, *R. glauca* and *R. canaliculata*. Some ten meters further and somewhat higher, large stretches of *Pogonatum aloides* with capsules (Fig. 2) were found. Altogether the species list for this grid cell (5×5 km) raised from 119 to 144 bryophyte species, which makes this a memorable excursion.